

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

**BISKUP MICHAŁ KLEPACZ
JAKO CZŁONEK EPISKOPATU POLSKI
CZĘŚĆ II. DZIAŁALNOŚĆ NA FORUM KONFERENCJI PLENARNEJ
ORAZ KOMISJI GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI**

Słowa kluczowe: biskup Michał Klepacz, diecezja łódzka, Konferencja Episkopatu Polski, Komisja Główna Episkopatu Polski, Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński

1. Wstęp. 2. Przewodniczący Konferencji Plenarnej i Komisji Główniej Episkopatu Polski (1953–1956). 2.1. Okoliczności i przebieg wyboru. 2.2. Wyznaczanie głównych kierunków i treści nauczania pasterskiego. 2.3. Kształtowanie stosunków z władzami PRL. 3. Członek Komisji Główniej Episkopatu Polski (1949–1953 i 1956–1967). 4. Podsumowanie

1. WSTĘP

Niniejszy artykuł jest drugim z kolei tekstem poświęconym osobie ordynariusza łódzkiego biskupa Michała Klepacza¹. Główny ciężar rozważań w tej części skierowany został na udział hierarchy w pracach Komisji Główniej oraz Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Te dwa – kluczowe – gremia polskiego Episkopatu odgrywały rolę ścisłego centrum władzy w całej powojennej rzeczywistości Kościoła katolickiego w Polsce. Biskup Michał Klepacz był nie tylko ich członkiem, ale osobą, którą „wiatr historii” wyniósł na szczyt władzy w Kościele katolickim w Polsce. W okresie uwięzienia i odosobnienia Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego pasterz Kościoła łódzkiego sprawował funkcję przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, co automatycznie łączyło się z kierowaniem pracami Komisji Główniej. Celem, jaki stawia sobie autor, jest odtworzenie aktywności biskupa Michała Klepacza na forum przywołanych powyżej kolegialnych

¹ Zob. M. Białkowski, *Biskup Michał Klepacz jako członek Episkopatu Polski, Część I: Wprowadzenie biograficzno-problemowe*, Łódzkie Studia Teologiczne 30 (2021) 3, 19–36.

ciał polskiego Episkopatu, w tym określenie poziomu ich niezależności wobec władz państwowych Polski Ludowej. Możliwe będzie również pełniejsze opisanie działalności Kościoła instytucjonalnego w latach 1953–1956, a więc w warunkach nadzwyczajnych, gdy był pozbawiony naturalnego lidera².

Podstawą źródłową tekstu są dotąd materiały archiwalne znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie (zespół: Stefan Wyszyński, *Pro memoria*) oraz w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim (zespół: Sekretariat Prymasa Polski, działy: Episkopat polski oraz Watykan). Wśród archiwaliów warszawskich – znajdujących się w zespole Sekretariatu Prymasa Polski – szczególną wartość miały kolekcje dokumentów: Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski oraz Protokoły Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski.

2. PRZEWODNICZĄCY KONFERENCJI PLENARNEJ I KOMISJI GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1953–1956)

Na wstępie warto uczynić pewną uwagę, która dotyczy organizacji działalności Episkopatu Polski od chwili aresztowania kardynała Stefana Wyszyńskiego aż do jego uwolnienia trzy lata później. Zasadniczy zrąb odpowiedzialności za losy Kościoła w Polsce przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski biskup Michał Klepacz dzielił w tym czasie z sekretarzem generalnym Episkopatu biskupem Zygmuntem Choromańskim. Ordynariusz łódzki dość często i regularnie zwoływał posiedzenia Komisji Głównej, sporadycznie natomiast Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski³. Ogółem od września 1953 do października 1956 r. Komisja Główna obradowała 19 razy (27–28 września 1953 r., 9 listopada 1953 r., 4 grudnia 1953 r., 16 grudnia 1953 r., 9 lutego 1954 r., 10 marca 1954 r., 26 kwietnia 1954 r., 14–15 sierpnia 1954 r., 4 października 1954 r., 27 października 1954 r., 14 grudnia 1954 r., 9 marca 1955 r., 25 maja 1955 r., 15 września 1955 r., 3 grudnia 1955 r., 20 stycznia 1956 r., 9 kwietnia 1956 r., 25–26 sierpnia 1956 r., 25 października 1956 r.)⁴. Konferencja Plenarna z kolei tylko 5 razy (28 września 1953 r., 16 grudnia 1953 r., 16 sierpnia 1954 r., 16 września 1955 r., 17 sierpnia 1956 r.)⁵.

Rzadkie zwoływanie Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski wynikało przede wszystkim z faktu uczestniczenia w niej wikariuszy kapitulnych z Ziem Zachodnich i Północnych, zatwierdzonych formalnie w 1951 r. przez Prymasa Polski, ale w warunkach wyższej konieczności, wynikającej z troski o zachowanie jedności Kościoła. Duchowni, wybrani pod naciskiem władz państwowych, związani byli z ze środowiskiem księży patriotów, ponadto podejmowali różne formy współdziała-

² Próba podjęcia tego zagadnienia jest praca: B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.

³ T.P. Zakrzewski, *Wspomnienia*, wydał i oprac. M.M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016, 340.

⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, II 4/9, II 4/10, II 4/11.

⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/167, II 4/168, II 4/169, II 4/170, II 4/171.

nia i współpracy z reżimem⁶. Przywołajmy te postacie. W Gorzowie Wielkopolskim wikariuszem kapitulnym był w tym czasie ks. Zygmunt Szelażek, we Wrocławiu ks. Kazimierz Lagosz, w Opolu ks. Emil Kobierzycki, w Katowicach ks. Jan Piskorz⁷, a w Olsztynie ks. Stefan Biskupski⁸. Biskup Michał Klepacz nie miał zatem podstaw, by wierzyć w ich lojalność. Wobec realnej obawy przekazywania treści obrad Episkopatu władzom komunistycznym, należało takie ryzyko ograniczyć poprzez ich zminimalizowanie do absolutnie koniecznych przypadków. Wzrosła tym samym rola Komisji Głównej i jej znaczenie w procesie decyzyjnym Kościoła w Polsce.

Aktywność biskupa Michała Klepacza jako przewodniczącego Konferencji Plenarnej i Komisji Głównej Episkopatu Polski obejmowała kilka płaszczyzn działalności wynikających poniekąd z faktu czasowego przejścia nadzwyczajnych uprawnień prymasowskich⁹. Najistotniejsze znaczenie miały: 1) wyznaczenie głównych kierunków i treści nauczania pasterskiego; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL; 3) kontrola i nadzór nad wikariuszami kapitulnymi z uprawnieniami biskupa rezydencjonalnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 4) ogólny dozór działalności zgromadzeń zakonnych. Ciekawym przykładem tej ostatniej aktywności – obejmującej również kwestie formacji i kształcenia duchownych zakonnych – jest dekret erygujący Wyższe Seminarium Duchowne Księży Salwatorianów. Dokument wystawiony został przez biskupa Michała Klepacza 18 grudnia 1953 r. Początkowo Seminarium istniało w dwóch miejscach: w Trzebini (powiat chrzanowski) i Bagnie (powiat trzebnicki). W 1954 r. połączono obydwa ośrodki w jeden dom studiów w Bagnie¹⁰.

2.1. OKOLICZNOŚCI I PRZEBIEG WYBORU

Aresztowanie kardynała Stefana Wyszyńskiego w nocy z 25 na 26 września 1953 r. niosło za sobą niezwykle ważne i dramatyczne konsekwencje dla Kościoła w Polsce¹¹. Bezprawne odebranie hierarsze możliwości sprawowania władzy

⁶ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, 68–71.

⁷ J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009, 28 i n.

⁸ *Lagosz Kazimierz*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, 226–227.

⁹ Piszą o nich: J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, Studia Prymasowskie 5 (2011), 29–42; K. Mikołajczuk, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014; *Dzieje prymasostwa polskiego*, red. Ł. Krucki, Gniezno 2017; M. Białkowski, *Prymas Stefan Wyszyński jako ordynariusz wiernych obrządku ormiańskiego. Szkic do dziejów religijnych diaspory Ormian polskich w latach 1957–1981*, Studia Gdańskie, t. XLV, 2019, 149–171; K. Śmigiel, *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018; *Uprawnienia wyjątkowe prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wybór dokumentów 1948–1979*, wybór i oprac. K. Śmigiel, P. Lewandowski, Pelplin 2020.

¹⁰ A. Kielbasa, *Salwatorianie na Ziemiach Zachodnich i Północnych 1945–1970*, Rzym 1970, 35.

¹¹ A. Dziurok, *Uwięzienie Prymasa Polski Stefana kardynała Wyszyńskiego – okoliczności i kon-*

pasterskiej, w tym korzystania z wyjątkowych uprawnień prymasowskich, funkcji przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski oraz wykonywania obowiązków metropolity w archidiecezjach gnieźnieńskiej i warszawskiej spowodowało konieczność wyznaczenia na tych urządach i godnościach odpowiedniego zastępstwa¹². Jeszcze tej samej nocy, gdy zatrzymano Prymasa Polski, w letniej rezydencji biskupa Michała Klepacza w Szczawinie koło Łodzi, doszło do spotkania hierarchy z Julią Brystygier, dyrektor Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego¹³. Nocna rozmowa z wysokim oficerem aparatu bezpieczeństwa zakończyła się zgodą ordynariusza łódzkiego na kompromisową linię współpracy z władzami komunistycznymi¹⁴. Przypieczętowała też decyzję rządu PRL o kandydaturze biskupa Michała Klepacza na stanowisko przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski¹⁵. Kwestię tę poruszono również podczas pociągowej przygotowanego spotkania biskupów: Michała Klepacza, Zygmunta Choromańskiego i Tadeusza Zakrzewskiego z wicepremierem Józefem Cyrankiewiczem oraz szefem Urzędu ds. Wyznań Antonim Bidą. Doszło do niej po południu 26 września 1953 r. Warto dodać, że równoległe przedstawiciel aparatu wyznaniowego przeprowadził rozmowę z arcybiskupem Walentym Dymkiem w Poznaniu, sondując jego postawę wobec zaistniałych faktów¹⁶. Również 27 września 1953 r. biskup Michał Klepacz spotkał się z Józefem Cyrankiewiczem, sama zaś delegacja kościelna czterokrotnie spotykała się ze stroną rządową, negocjując formułę wyboru nowego przewodniczącego¹⁷. Wypracowana ostatecznie stwierdzała, że bez żadnych nacisków ze strony władz państwowych wybranych zostanie dwóch kandydatów, z których jeden uzyska akceptację. Zgodę na taki tryb procedowania wyraziła 27 września 1953 r. Komisji Główna Episkopatu Polski¹⁸.

Nadzwyczajne posiedzenie 38. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski obradowało w Warszawie 28 września 1953 r. Uczestniczyło w nim tylko dziesięciu ordynariuszy i sekretarz generalny episkopatu. Ponadto biskupi sufragani oraz narzuceni przez reżim komunistyczny księża – wikariusze kapitulni reprezentujący diecezje pozbawione prawowitych pasterzy. Biskupi wybrali dwóch kandydatów – arcybiskupa Walentego Dymka i biskupa Michała Klepacza – przy czym faworytem Komisji Głównej był sędziwy metropolita poznański¹⁹. Następnie wynik głosowania biskup Zygmunt Choromański przedstawił Józefowi Cyrankiewiczowi, który poparł kandydaturę biskupa Michała Klepacza. Jednocześnie zagroził, że każdy inny

sekwencje, w: *Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński na ziemi pomorskiej i Kujawach*, red. M. Białkowski, W. Polak, Toruń 2014, 11–25.

¹² K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993, 276.

¹³ B. Noszczak, dz.cyt., 70.

¹⁴ Próbę opisanie relacji łączących hierarchę z aparatem bezpieczeństwa podjęła ostatnio E. Ślązak, *Uległy czy niezależny? Biskup Michał Klepacz w optyce aparatu bezpieczeństwa*, Pamięć i Sprawiedliwość 2020, nr 36(2), 530–548.

¹⁵ A. Micewski, *Współrzędzić czy nie klamać?*, Warszawa 1981, 34 i n.

¹⁶ B. Noszczak, dz.cyt., 72–73.

¹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 66, Protokół KGEP, Warszawa, 27–28 IX 1953 r.

¹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 67, Protokół KGEP, Warszawa, 27–28 IX 1953 r.

¹⁹ B. Noszczak, dz.cyt., 74–75.

przewodniczący Episkopatu niż biskup Michał Klepacz zostanie natychmiast po wyborze aresztowany²⁰. Ustosunkowując się do zaistniałej sytuacji, ordynariusz łódzki:

[...] oświadczył, że jest poniekąd w przymusowej sytuacji i dla dobra ogólnego, mając na względzie dobro Kościoła ten ciężki obowiązek przyjmuje, zaznaczył – przeżywamy dramat Kościoła – dotąd wiedzieliśmy, kto prowadził Kościół w Polsce i teraz więcej niż kiedykolwiek złączeni jesteśmy i owiani serdecznym uczuciem z X. Kardynałem Prymasem Stefanem Wyszyńskim; nikt go nie może zastąpić – może go zastąpić tylko cały Episkopat. Konieczna jest obecnie praca zespołowa – i tylko taka praca pozwoli Komisji Głównej i Komisji Mieszanej na wybrnięcie z trudnej sytuacji. Biskup Klepacz podziękował za zaufanie, jeszcze raz poprosił o pomoc i zwrócił się z apelem, by poszczególni XX. Biskupi i Ordynariusze unikali wszelkich nierozważnych wystąpień, które komplikowały i utrudniały prace Episkopatu²¹.

Hierarchowie zostali więc zmuszeni do akceptacji decyzji rządu i objęcia przewodniczenia Konferencji Episkopatu Polski przez ugodowego biskupa Michała Klepacza. Na zaangażowaniu się władz państwowych w wybór ordynariusza łódzkiego zaważyło kilka czynników m.in.: 1) umiarkowana – na tle Episkopatu Polski – osobowość zdolna do prowadzenia dialogu i zawierania kompromisów; 2) otwartość na kluczowe problemy społeczno-polityczne Polski Ludowej; 3) poprawne stosunki z przedstawicielami władz państwowych, szczebla centralnego i wojewódzkiego; 4) doświadczenie pracy w Komisji do Rozmów z Rządem; 5) kontakty i powiązania z liderem Stowarzyszenia PAX Bolesławem Piaseckim²². Przypomnijmy też, że wszystkim przywołanym argumentom towarzyszyło doświadczenie uczestnictwa w wyjątkowych misjach o specjalnym znaczeniu dla całego Kościoła w Polsce. Jesienią 1948 r. po śmierci kardynała Augusta Hlonda wraz z biskupem Tadeuszem Pawłem Zakrzewskim zawiązał do Rzymu memoriał Episkopatu Polski w sprawie następcy zmarłego Prymasa Polski oraz proponowanej nowej organizacji arcybiskupstw: gnieźnieńskiego, poznańskiego i warszawskiego²³.

Do wydarzeń, jakie rozegrały 28 września 1953 r., powrócił prawie cztery lata później sam Prymas Polski, tłumacząc decyzje Episkopatu arcybiskupowi Antonio Samorè z watykańskiego Sekretariatu Stanu:

Dlaczego bp Klepacz został wybrany przewodniczącym, gdy było przecież trzech innych arcybiskupów? Wyjaśniam, że abp [Walenty] Dymek nie chciał przyjąć wyboru; abp [Romuald] Jałbrzykowski był chory, a abp [Eugeniusz] Baziak był faktycznie *impeditus* [łac. przeszkodzony, nieosiągalny – *M.B.*] od udziału w konferencjach Episkopatu. Po moim uwolnieniu zdawałem sobie dobrze sprawę z tego, że biskupi zachowali się zbyt miękko, dali się łatwo zastraszyć, nie wykorzystali sytuacji oburzenia społeczeństwa, nie wyczuli lęku rządu. Ale postawiłem sobie za zadanie uratować jedność Episkopatu, nawet własnym kosztem. Nie mogłem prowadzić porachunków, gdyż to dogadzałoby wrogom Kościoła²⁴.

²⁰ B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. I: 1944–1955, Olsztyn 1999, s. 143.

²¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/167, k. 11, Protokół 38. KPEP, Warszawa, 28 IX 1953 r.

²² K. Gruczyński, dz.cyt., 275–276; A. Dudek, R. Gryz, dz.cyt., 147 i n.

²³ E. Sukiennik, *Stefan Wyszyński jako arcybiskup metropolita warszawski (1948–1981)*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, 208–209.

²⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (cyt. dalej: AAG), S. Wyszyński, Pro memoria 1957, wpis z 11 maja 1957 r.

2.2. WYZNACZANIE GŁÓWNYCH KIERUNKÓW I TREŚCI NAUCZANIA PASTERSKIEGO

Nauczanie pasterskie Episkopatu Polski w latach 1953–1956 zdeterminowane było relacjami z władzami komunistycznymi. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski podejmował problematykę zgodną z oczekiwaniami najwyższych decydentów partyjnych. Szczególnie jest to wyraźne w tematyce dokumentów uchwalonych jesienią 1953 i w 1954 r. Dominują w nich zagadnienia społeczno-gospodarcze, w tym czyny społeczne i podwyższanie wydajności pracy²⁵. Zmniejszeniu uległa sama liczba uchwalanych przez Episkopat listów pasterskich, instrukcji i oświadczeń adresowanych do wiernych. Jeszcze w 1950 r. biskupi polscy – pod przewodnictwem prymasa Stefana Wyszyńskiego – wydali sześć oficjalnych dokumentów, a w 1951 r. cztery takie akty²⁶.

Biskup Michał Klepacz miał zasadniczy wpływ na przygotowanie i ostateczny kształt dokumentów Episkopatu. Pierwszym listem, który hierarchowie wystosowali w okresie uwięzienia kardynała Stefana Wyszyńskiego, był *List pasterski na Dzień Zaduszny* z 15 października 1953 r., w którym obok oczywistych rozważań eschatologicznych nie zabrakło elementów lojalistycznych, patriotycznych, a nawet propagandowych, odnoszących się do Polski Ludowej:

Odbudowujemy miasta i miasteczka, zakłady pracy, szkoły i szpitale, by Ojczyzna nasza w ten sposób rosła i potężniała, a gdy do tego dodamy ogromny wysiłek Narodu w celu podniesienia kultury duchowej, możemy śmiało patrzeć w naszą przyszłość i wierzyć, że nasze pokolenie spełni swój obowiązek wobec Boga i Ojczyzny²⁷.

Uzupełnieniem przywołanego fragmentu jest ogólna, ale niezwykle ciekawa uwaga, jaka znalazła się w protokole posiedzenia Komisji Głównej z 9 listopada 1953 r.:

Do Listów Pasterskich Episkopatu Rząd przywiązuje wielką wagę, jak również spodziewa się dalszych deklaracji; Episkopat musi stać na stanowisku niezależności w wydawaniu Listów i deklaracji; zresztą Episkopat zrobił już w ciągu miesiąca bardzo dużo dla Rządu i to w tak krytycznej sytuacji – obecnie musimy oczekiwać pozytywnych posunięć ze strony Rządu; musimy się domagać załatwienia spraw wyłuszczonych w „pro memoria”, które zostało wręczone Premierowi Bierutowi w dn. 29 września r.b.²⁸.

Podczas kolejnego posiedzenia Komisji Głównej 9 lutego 1954 r. biskupi zastanawiali się nad zasadnością wystosowania listu pasterskiego do wiernych, jednak ostateczną decyzję uwarunkowano brakiem ingerencji władz państwowych oraz odpowiednim poziomem projektu dokumentu²⁹. Do przygotowania listu biskup Michał Klepacz wyznaczył biskupów Zdzisława Golińskiego i Antoniego Pawłowskiego³⁰.

²⁵ A. Dudek, R. Gryz, dz.cyt., 91.

²⁶ *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paris 1975, 83–113.

²⁷ *List pasterski Episkopatu Polski na Dzień Zaduszny*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 139.

²⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 71, Protokół KGEP, Warszawa, 9 XI 1953 r.

²⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 2, Protokół KGEP, Warszawa, 9 II 1954 r.

³⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 6, Protokół KGEP, Warszawa, 9 III 1954 r.

Ostatecznie trzy projekty opracował biskup Ignacy Świrski, a dwa kolejne biskup Antoni Pawłowski³¹. Siła nacisków ze strony reżimu komunistycznego jednak zdecydowanie przerastała realne możliwości samodzielnego kształtowania treści nauczania pasterskiego przez Episkopat, skoro dwa kolejne, powiązane ze sobą tematycznie dokumenty z 1954 r., napisane zostały w tonie uległości wobec rządzących. Mowa o *Instrukcji duszpasterskiej Episkopatu o doniosłości pracy na roli* z 26 kwietnia 1954 r. oraz *Instrukcji duszpasterskiej Episkopatu o podnoszeniu wydajności pracy na roli* z 26 maja 1954 r. Szczególnie druga instrukcja jest świadectwem bezwzględ- nego oddziaływania władz komunistycznych w celu zwiększenia produkcji rolnej, a tym samym zgody Episkopatu na włączanie treści propagandowych do nauczania społecznego Kościoła w Polsce³². Również na 26 maja 1954 r. datowane jest *Oświadczenie Episkopatu w sprawie światowego pokoju*. Wpisuje się ono w obowiązujący w krajach satelickich Związku Sowieckiego nurt krytyki państw NATO, zwłaszcza RFN. Ponadto jest jaskrawym wyrazem uwikłania i podporządkowania polskiego Episkopatu władzom partyjno-państwowym. Świadczą o tym najdo- bitniej słowa:

[...] w pełni słuszny i zrozumiały sprzeciw budzą w narodzie polskim – jak i wśród innych naro- dów – próby ponownego uzbrojenia rewizjonistycznie nastawionych Niemiec, jako zagrażające pokojowi. Natomiast pełnym poparciem cieszą się pokojowe usiłowania normalizacji stosun- ków w Europie i w świecie na drodze zawarcia odpowiednich ogólnoeuropejskich i światowych porozumień w duchu bezpieczeństwa zbiorowego³³.

Z kolei w lipcu 1954 r. biskupi wydali odezwę z okazji 10-lecia Polski Ludowej, był to przykład narzuconego przez władze schematu propagandowego³⁴. Podczas sierpniowego dwudniowego posiedzenia Komisji Głównej ustalono natomiast, że przyjęty wstępnie projekt listu pasterskiego autorstwa biskupa Antoniego Pawłow- skiego ze względu na sytuację polityczną nie zostanie ogłoszony³⁵.

Odejście od prorządowej linii propagandowej zapowiadał *List biskupów pol- skich o działalności Kościoła*, przyjęty podczas obrad Episkopatu Polski na Jasnej Górze 16 września 1955 r.³⁶. Dokument ten – mający cechy wstępnego bilansu bli- sko 1000-letnich dziejów chrześcijaństwa – ukazywał różnorodne aspekty kultural- nej i społecznej obecności Kościoła w życiu narodu. Ponadto hierarchowie przypo- mnieli zbliżającą się 300. rocznicę ślubów lwowskich króla Jana II Kazimierza Wazy. Główne części dokumentu wskazywały na jego eklezjalny charakter: 1. Kościół Chrystusowy nieci światło w umysłach; 2. Kościół Chrystusowy budzi sumienia; 3. Kościół szczepi dobre obyczaje; 4. Kościół Chrystusowy zapala moce ducha³⁷.

³¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 9, Protokół KGEP, Kraków, 26 IV 1954 r.

³² *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o podnoszeniu wydajności pracy na roli*, w: *Listy paster- skie Episkopatu Polski 1945–1974*, 144.

³³ *Oświadczenie Episkopatu w sprawie światowego pokoju*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Pol- ski 1945–1974*, 146.

³⁴ A. Dudek, R. Gryz, dz.cyt., 91.

³⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 12, Protokół KGEP, Jasna Góra, 14–15 VIII 1954 r.

³⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/170, k. 3, Protokół 41. KPEP, Jasna Góra, 16 IX 1955 r.

³⁷ *List biskupów polskich o działalności Kościoła*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945– 1974*, 149–153.

W podobnym duchu – tym razem troski o rodzinę – przyjęty został 26 sierpnia 1956 r. na Jasnej Górze *List pasterski Episkopatu Polski o rodzinie*. Biskupi polscy uchwalili go w historycznym momencie złożenia Jasnogórskich Ślubów Narodu Polskiego, napisanych przez kardynała Stefana Wyszyńskiego w Komańczy 16 maja 1956 r.³⁸ Bezpośrednią przyczyną wydania tego dokumentu było wprowadzenie w życie nowych regulacji dotyczących kontroli urodzeń w postaci ustawy o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z 27 kwietnia 1956 r. *List pasterski Episkopatu Polski o rodzinie* odczytany został we wszystkich kościołach 14 października 1956 r.³⁹

Jeszcze podczas posiedzenia 41. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski we wrześniu 1955 r. hierarchowie przyjęli do wiadomości, przygotowane przez biskupa Zdzisława Golińskiego oraz przeora o. Jerzego Tomzińskiego OSPPE, listy w sprawie 300. rocznicy obrony klasztoru jasnogórskiego i ślubów lwowskich. Dokumenty te nie zostały jednak opublikowane samodzielnie. Ich projekty posłużyły zapewne do przygotowania *Odezwy biskupów polskich do duchowieństwa na trzechsetlecie Królowej Polski*, zatwierdzonej ostatecznie 27 sierpnia 1956 r.⁴⁰ Pastoralny charakter odezwy przejawiał się m.in. w ukazaniu wartości życia kapłańskiego. Episkopat Polski – pod przewodnictwem biskupa Michała Klepacza – wzywał duchownych do świętości, do pracy pełnej ofiary i poświęcenia, do jedności i pokuty, do karności i poszanowania godności kapłańskiej⁴¹.

2.3. KSZTAŁTOWANIE STOSUNKÓW Z WŁADZAMI PRL

Jedną z pierwszych decyzji podjętych przez Episkopat Polski, po objęciu urzędu przewodniczącego przez biskupa Michała Klepacza, było wydanie *Deklaracji Episkopatu Polskiego* i *Komunikatu Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych*. Oba dokumenty zostały uchwalone podczas 38. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 28 września 1953 r., chociaż prace nad nimi toczyły się już cały poprzedni dzień⁴². Napisana w tonie uległości wobec władz *Deklaracja Episkopatu Polskiego* zawierała gotowość wypełniania i pełnej realizacji porozumienia z 14 lutego 1950 r., przeciwdziałania ośrodkom antypaństwowym i wrogim Polsce, umacnianiu jedności i zwartości narodu, a w dalszej części aprobowwała proces biskupa Czesława Kaczmarka⁴³. Z kolei *Komunikat Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych*, którego treść obowiązkowo miała być odczytana we wszystkich kościołach podczas mszy św. w niedzielę 4 października 1953 r., zawierał sformułowania wyrażające daleko idące ustępstwa, w tym sugestię normalizacji stosunków państwo-Ko-

³⁸ E.K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013, 247–249.

³⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/171, k. 4–5, Protokół 42. KPEP, Jasna Góra, 27 VIII 1956 r.

⁴⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/171, k. 5, Protokół 42. KPEP, Jasna Góra, 27 VIII 1956 r.

⁴¹ *Odezwa biskupów polskich do duchowieństwa na trzechsetlecie Królowej Polski*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 162–165.

⁴² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/167, k. 7–11, Protokół 38. KPEP, Warszawa, 28 IX 1953 r.

⁴³ A. Dudek, R. Gryz, dz.cyt., 91.

śció⁴⁴. Episkopat wzywał do przeciwdziałania wszelkim próbom siania niepokoju, godzącym w zawarte porozumienie⁴⁵. Oba dokumenty powstały w sytuacji nierozpoznania przez biskupów własnych sił i realnych możliwości oddziaływania na społeczeństwo⁴⁶. Nieznane wcześniej tak głębokie uzależnienie od władz państwowych niosło ze sobą skutek w postaci nieograniczonej realizacji dekretu o obsadzeniu i znoszeniu stanowisk kościelnych z 9 lutego 1953 r.⁴⁷. Symbolicznym aktem pozabawiającym Kościół katolicki autonomii wobec państwa komunistycznego, a Episkopat Polski niezależności od władz państwowych było ślubowanie wierności PRL. Składane najpierw przez poszczególnych biskupów 17 grudnia 1953 r. zostało ponowione w imieniu całego Episkopatu, w obecności przewodniczącego biskupa Michała Klepacza i wicepremiera Józefa Cyrankiewicza⁴⁸.

Do najtrudniejszych spraw – zakończonych niepowodzeniem władz kościelnych – w relacjach z reżimem komunistycznym w okresie przewodniczenia przez biskupa Michała Klepacza należały: 1) przesiedlenia duchowieństwa autochtonicznego na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 2) przesiedlenia siostr zakonnych autochtonicznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 3) likwidacja burs i internatów kościelnych; 4) likwidacja Wydziałów Teologicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim oraz utworzenie w ich miejsce Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie⁴⁹. Poniżej zaprezentowane zostały najważniejsze z nich poruszane na kartach *Protokołów Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski* oraz *Protokołów Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski* z lat 1953–1956.

Jak zauważono już podczas posiedzenia Komisji Głównej 9 listopada 1953 r.:

Rząd wysunął zarzuty sprzeciwko działalności pro-hitlerowskiej Księży autochtonów w Opolu, na Warmii i na Śląsku (Stalinogród); Wikariusze kapitulni po zbadaniu jeszcze raz tych spraw w swoich diecezjach dali odpowiedź negatywną; za panoszenie się niemieczyny na tych ziemiach odpowiedzialność ponosi błędna polityka Rządu (np. ludność modli się z książek niemieckich, bo cenzura nie pozwala drukować książek do nabożeństwa w języku polskim)⁵⁰.

Oczywiste błędy popełnione przez stronę państwową nie przeszkodziły jednak w uruchomieniu akcji przesiedlenia duchownych autochtonów zamieszkujących Ziemię Zachodnie i Północne. Podczas spotkania 3 czerwca 1954 r. w pałacu prymasowskim w Warszawie biskup Michał Klepacz powiadomił duchownych autochtonów ze Śląska Opolskiego o stawianych im zarzutach antypolskiej działalności⁵¹. Sześć dni później władze państwowe podjęły ostateczną decyzję o przesiedleniu kapłanów z Opolszczyzny. Jednocześnie wikariusz kapitulny ks. Emil Kobierzycki – pod presją władz – przygotował rozporządzenia dotyczące zmian personalnych. Dekrety

⁴⁴ *Komunikat Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 136; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, 148–149.

⁴⁵ *Komunikat Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych po zawarciu „Porozumienia” z PRL*, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, Poznań–Warszawa 2006, 58.

⁴⁶ K. Gruczyński, dz.cyt., 276.

⁴⁷ J. Żaryn, dz.cyt., 151.

⁴⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 78, Protokół KGEP, Warszawa, 16 XII 1953 r.

⁴⁹ K. Gruczyński, dz.cyt., 282.

⁵⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 71, Protokół KGEP, Warszawa, 9 XI 1953 r.

⁵¹ B. Noszczak, dz.cyt., 156–157.

wydane przez wikariusza kapitulnego nosiły datę 26 czerwca 1954 r. i dotyczyły 21 duchownych⁵². Akcję przesiedlenia przeprowadzono 9 i 10 lipca 1954 r. Większość kapłanów została zmuszona do osiedlenia w Polsce centralnej⁵³. Oceniając postawę samego biskupa Michała Klepacza, podkreślić należy współpracę władz kościelnych z państwowymi. Działania rządu PRL były na rękę przewodniczącemu Konferencji Episkopatu Polski. Kościół w Polsce postrzegał bowiem od lata 1945 r. sprawę administrowania na Ziemiach Zachodnich i Północnych przede wszystkim w perspektywie interesu państwa i narodu polskiego⁵⁴.

Analogiczne działania podjęto – 2 i 3 sierpnia 1954 r. – wobec niektórych zgromadzeń zakonnych na przedwojennym obszarze Polski oraz oskarżanych o rewizjonizm żeńskich zgromadzeń zakonnych z terenów województw katowickiego, opolskiego i wrocławskiego⁵⁵. Szczególnie bolesne były represje zastosowane wobec siostr ze zgromadzeń autochtonicznych (m.in. boromeuszki, franciszkanki szpitalne, jadwiżanki, siostry de Notre Dame, służebniczki śląskie). Ogółem akcję objęto około 1300 zakonnice. W pierwszej fazie siostry przewożono do ośrodków przejściowych, następnie do docelowych ośrodków internowania (w Dębowej Łące, Stadnikach, Staniątkach, Wieliczce, Gostyniu, Kobylinie, Otorowie)⁵⁶. Część przewieziono również do macierzystych domów zakonnych. Likwidowane domy zakonne traktowano jako mienie poniemieckie. Działaniom władz towarzyszyło nie tylko wywieranie presji, ale wręcz agresywne i brutalne zachowanie. Tym razem Episkopat Polski całkowicie odciął się od spolegliwych wobec rządu PRL inicjatyw miejscowych wikariuszy kapitulnych:

Posunięcia Kurii Wrocławskiej i Opolskiej – cofające pozwolenia na domy zakonne i na kaplice w tych domach – są pożałowania godne, niekościelne i niekanoniczne; miały one miejsce wbrew intencjom Episkopatu i były czynione bez żadnego z nim porozumienia. [...]

Ustalono, by miejscowi biskupi odwiedzili te nowe ośrodki zakonne, zapewnili opiekę duchową (kapelani i spowiednicy), zbadali sytuację materialną tych domów i zebrali informacje potrzebne dla rozmów z Rządem, przekazując je Sekretarzowi Episkopatu.

Bp Klepacz i bp Choromański w rozmowach uczynią wszystko, by złagodzić dolę tych zakonnice i zapobiec na przyszłość podobnym posunięciom Rządu⁵⁷.

Kolejnym uderzeniem w Kościół stała się likwidacja burs i internatów kościelnych, która wpisywała się w ogólny nurt walki ze szkolnictwem katolickim. Przygotowania do przejęcia placówek kościelnych przeprowadzono dość pospiesznie i już 27 sierpnia 1954 r. przystąpiono do zajęcia budynków. Tylko tego dnia przejęto 26 burs i internatów. Reakcja ze strony przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski była wyłącznie symboliczna i ograniczała się do noty protestacyjnej złożonej przez ks. Bronisława Dąbrowskiego⁵⁸.

⁵² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 11, Protokół KGEP, Jasna Góra, 14–15 VIII 1954 r.

⁵³ B. Noszczak, dz.cyt., 157–163.

⁵⁴ Tamże, 159.

⁵⁵ A. Mirek, *Trudne lata. Wielkie dni. Zakony żeńskie w PRL*, Ząbki 2015, 234.

⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 11, Protokół KGEP, Jasna Góra, 14–15 VIII 1954 r.

⁵⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/169, k. 3, Protokół 40. KPEP, Jasna Góra, 16 VIII 1954 r.

⁵⁸ B. Noszczak, dz.cyt., 284–294.

Nabrzmiałym w skutkach faktem w relacjach z władzami komunistycznymi było utworzenie Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Podczas 40. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, która zebrała się na Jasnej Górze 16 sierpnia 1954 r., biskup Michał Klepacz, próbując określić stanowisko strony kościelnej, stwierdził:

Ale stoimy wobec rzeczywistości – na pewno Rząd nie będzie się liczył z wywodami Episkopatu; co więc ma zrobić Episkopat – odrzucić wszystko, byłoby niebezpieczne; przyjąć również nie można; raczej trzeba wyraźnie powiedzieć Rządowi, że wy to tworzycie, a stanowisko Episkopatu będzie uzależnione od tego czym będzie Akademia; jeśli będzie to instytucja laicystyczna – Episkopat ustosunkuje się negatywnie – jeśli zaś dacie gwarancje, że będzie kościelna, wtedy Episkopat zajmie inne stanowisko, ale pod warunkiem, że nie będą likwidowane seminaria w Warszawie i w Krakowie – organizacyjnie będzie potrzebna misja kanoniczna dla wykładowców, słuchaczami zaś Akademii będą mogli być ci co pokończyli seminaria i chcą robić stopnie naukowe⁵⁹.

Generalnie postawa biskupa Michała Klepacza była więc dość elastyczna. Głównym punktem sporu był natomiast brak uznania kanonicznego, czyli zatwierdzenia istnienia nowej uczelni przez papieża, a w dalszej perspektywie konieczność otrzymania przez wykładowców misji kanonicznej. Stanowisko to znalazło odzwierciedlenie w memoriale skierowanym do ministra szkolnictwa wyższego oraz w *Pro memoria* wręczonych premierowi Józefowi Cyrankiewiczowi 20 sierpnia 1954 r.⁶⁰. Kwestie te zostały także podniesione w zastrzeżeniach zgłoszonych do projektu statutu Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie 5 października 1954 r. Obawiając się, że utrzymanie negatywnego stanowiska Episkopatu może wpłynąć na podjęcie działań odwetowych wobec wyższych seminariów duchownych ostatecznie przyjęto założenia wspomnianego statutu (będącego kopią statutu warszawskiego Wydziału Teologii Katolickiej)⁶¹. Tym samym hierarchowie uznali powołanie Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Równolegle do trwających dyskusji Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego organizowało działalność uczelni i 20 listopada 1954 r. uroczystie zainaugurowano jej pierwszy rok akademicki⁶². Jedynym niewielkim ustępstwem wobec Kościoła było zatwierdzenie biskupa Antoniego Pawłowskiego – na prośbę biskupa Michała Klepacza – na stanowisko przedstawiciela Episkopatu Polski ds. Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie⁶³.

3. CZŁONEK KOMISJI GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1949–1953 i 1956–1967)

Biskup Michał Klepacz został członkiem Komisji Głównej Episkopatu Polski 29 lipca 1949 r. Wejście w skład tego elitarnego i prominentnego gremium wykluczyło ostatecznie obecność biskupa seniora diecezji łódzkiej Włodzimierza Jasińskiego, wyniesionego po rezygnacji z rządów do godności arcybiskupa tytularnego

⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/169, k. 6, Protokół 40. KPEP, Jasna Góra, 16 VIII 1954 r.

⁶⁰ B. Noszczak, dz.cyt., 296–297.

⁶¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 13–16, Protokół KGEP, Warszawa, 4 X 1954 r.

⁶² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 22–23, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XII 1954 r.

⁶³ B. Noszczak, dz.cyt., 298.

Drzipary⁶⁴. Zgodnie z kompetencjami przyznanymi Komisji Głównej, organ ten miał usprawnić działalność Konferencji Episkopatu Polski, w szczególności przyspieszyć procesy decyzyjne. Wśród pozostałych zadań wskazać należy: 1) opracowywanie projektów, schematów i wytycznych do listów pasterskich i innych publicznych wystąpień Kościoła; 2) analizę aktualnej sytuacji Kościoła; 3) koordynację prac innych komisji i podkomisji⁶⁵.

Obecność biskupa Michała Klepacza w pracach Komisji Głównej Episkopatu Polski związana była z aktywnością w Komisji do Rozmów z Rządem. Ze względu na wagę spraw poruszanych w rozmowach z władzami PRL koniecznością był udział członków Komisji do Rozmów z Rządem w naradach Komisji Głównej. Wraz z najbliższymi współpracownikami Prymasa Polski arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego – biskupem Zygmuntem Choromańskim i Tadeuszem Pawłem Zakrzewskim – tworzył zespół hierarchów odpowiadających za rozmowy z przedstawicielami najwyższego szczebla władz partyjno-państwowych⁶⁶. Biskup Michał Klepacz pozostał członkiem Komisji Głównej aż do śmierci. W latach 1949–1953 – jako członek Komisji Głównej – utrzymywał kontakty polityczne z wieloma dygnitarzami państwowymi i partyjnymi m.in. Władysławem Wolskim, Janem Izydorzycykiem, Franciszkiem Mazurem, Julią Brystygiem, Edwardem Ochabem. Ordynariusz łódzki był pośrednikiem w nadzwyczajnych sprawach, jak w przypadku wymuszonego przez szefa Urzędu ds. Wyznań Antoniego Bidę poparcia Apelu sztokholmskiego przez Episkopat⁶⁷. Występował również jako delegat prymasa do rozmów z Franciszkiem Mazurem w sprawie spotkania z prezydentem Bolesławem Bierutem. W okresie prac nad nową konstytucją – późną jesienią 1951 r. – w imieniu Episkopatu prowadził rozmowy i przekazywał postulaty strony kościelnej Edwardowi Ochabowi⁶⁸. Również sprawa bezprawnego objęcia urzędu wikariusza kapitulnego diecezji katowickiej przez ks. Filipa Bednorza oraz umieszczenia w areszcie domowym rządcy archidiecezji krakowskiej arcybiskupa Eugeniusza Baziaka i biskupa Stanisława Rosponda była przedmiotem poufnych rozmów z Edwardem Ochabem⁶⁹. Wśród przedstawicieli reżimu komunistycznego musiał cieszyć się wysoką pozycją skoro prymas zanotował:

Zgłosił się ks. bp Choromański. Rozmawiał w tych dniach z posłem Mazurem, który znów się gniewa i wygraża. Rzecz ciekawa, że gdy rozmawia z bp. Klepaczem jest ugodowy, gdy natomiast rozmawia z bp. Zygmuntem [Choromańskim] – przechodzi na „wy” – „zobaczycie” – „pokażemy” – „nie boimy się” – słowem, jak mały chłopczek próbuje być mentorem episkopatu i pozwala sobie „tykać”⁷⁰.

Wielokrotnie biskup Klepacz odpowiedzialny był za przygotowanie ważnych listów, odezwo do wiernych i oficjalnych deklaracji. We wrześniu 1952 r. – wraz z pry-

⁶⁴ K. Dąbrowski, *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873–1965*, Łódź 2015, 217.

⁶⁵ Z. Choromański, *Z dziejów i prac Konferencji Episkopatu Polski*, „Ateneum Kapłańskie” 1966, nr 16, 162–163.

⁶⁶ T.P. Zakrzewski, dz.cyt., 318.

⁶⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/5, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 22 VI 1950 r.

⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/6, k. 75, Protokół KGEP, Warszawa 21–22 XI 1951 r.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/7, k. 55, Protokół KGEP, Warszawa, 4 XII 1952 r.

⁷⁰ AAG, S. Wyszyński, Pro memoria 1952, wpis z dnia 8 II 1952 r.

masem i biskupem Zygmuntem Choromańskim – przygotowywał deklarację Episkopatu Polski w sprawie nadchodzących wyborów parlamentarnych⁷¹. Zawsze działał w pełnej jedności z pozostałymi członkami Komisji Głównej, czego przykładem jest pismo protestacyjne skierowane do Bolesława Bieruta po ukazaniu się dekretu z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych⁷².

Po „przełomie październikowym” i krótkotrwałej normalizacji w stosunkach państwo-Kościół ordynariusz łódzki nie miał złudzeń co do wrogich intencji władz komunistycznych. Już w sierpniu 1958 r. wyraził pogląd, że:

[...] X. Prymas przede wszystkim reprezentuje Kościół, dlatego jest nasilenie ataków na X. Prymasa; mają pewną linię postępowania – osłabić autorytet Episkopatu i autorytet X. Prymasa. W społeczeństwie jest wręcz przeciwny skutek. Aktywność Kościoła się wzmogła – widzą w Kościele siłę – pod tym względem mają rację, że ośrodkiem życia kulturalnego, narodowego jest Kościół – widzą polityczne rekonesanse, bowiem cała akcja Kościoła jest antytezą komunizmu. Sowietci dążą do opanowania świata – Kościół jest wrogiem Nr 1 – innych krajach satelickich Kościoła nie ma – poza Polską nie ma wroga⁷³.

Jednak rządzący – zapewne nie zapominając o uległej postawie hierarchy w okresie przewodniczenia Konferencji Episkopatu Polski – projektowali dla niego nowe funkcje. Prymas Stefan Wyszyński zanotował bowiem podczas II Sesji Soboru Watykańskiego II:

Przyjechał do Rzymu niejaki p.[an] Tyczko z Wrocławia. Ma starać się o kontakt z Watykanem w sprawie konkordatu. Rząd chce zawrzeć konkordat, ale pod warunkiem, że z rozmów będzie wykluczony Kard.[ynał] Wyszyński, że będzie prowadził B[isku]p Klepacz, który powinien zostać kardynałem. Rząd obiecuje znieść podatki i wypuścić wszystkich Biskupów na Sobór⁷⁴.

W styczniu 1966 r. ordynariusz łódzki wobec kampanii oszczerstw, manipulacji medialnej oraz bezpodstawnych zarzutów skierowanych przeciwko kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu jednoznacznie ocenił znaczenie *Listu biskupów polskich do biskupów niemieckich*:

Bp Klepacz mówi o wartości Orędzia na tle reakcji społeczeństwa. Reakcje inteligencji (Politechnika, Uniwersytet Łódzki), poważni profesorowie stwierdzają, że Orędzie jest wielkiej wartości historycznej. Orędziu temu przyświecała idea narodowa (nie nacjonalistyczna), a przede wszystkim idea chrześcijańska⁷⁵.

Coraz wyraźniej widział też brak możliwości prowadzenia rozmów z władzami PRL:

Na tle obecnej sytuacji należałoby się zastanowić, czy jest możliwość dialogu z rządem. Nie. Dlaczego? – Pomijając bowiem rzeczywistość, wychodzą z założeń dla siebie bardzo zasadniczych. Chcą całą sprawę przenieść na teren polityczny. Porozumienie będzie więc niemożliwe ze względu na tę politykę, w grę wchodzi tu polityka ZSRR. „Orędzie” weszło w drogę polityce rosyjskiej w stosunku do NRF. Wszystko inne to preteksty, którymi szermują⁷⁶.

⁷¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/7, k. 46, Protokół KGEP, Warszawa, 18 IX 1952 r.

⁷² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 36–38, Pismo do Pana Prezesa Rady Ministrów PRL Bolesława Bieruta, Warszawa, 13 III 1953 r.

⁷³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/13, k. 16–17, Protokół KGEP, Warszawa, 20 VIII 1958 r.

⁷⁴ AAG, S. Wyszyński, Pro memoria 1963, wpis z 17 X 1963 r.

⁷⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 16, Protokół KGEP, Warszawa, 17 I 1966 r.

⁷⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 34, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

4. PODSUMOWANIE

Biskup Michał Klepacz odegrał, w okresie powojennym, kluczową rolę w pracach Konferencji Episkopatu Polski. Latem 1949 r. powołany został w skład Komisji Głównej, pełniącej rolę prezydium Episkopatu. Aktywność ta miała związek z zasiadaniem przez ordynariusza łódzkiego w Komisji do Rozmów z Rządem/Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski. Pod koniec września 1953 r. wobec aresztowania i uwięzienia kardynała Stefana Wyszyńskiego objął funkcję przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, stając się pierwszoplanową postacią Kościoła w Polsce. Jego wybór oraz postawa wobec bieżących problemów życia społeczno-politycznego naznaczone były bezpośrednią ingerencją władz PRL. Czas rządów biskupa Michała Klepacza charakteryzowały nasiąknięte językiem propagandy komunistycznej treści nauczania pasterskiego oraz oparte na daleko posuniętym kompromisie relacje z przedstawicielami aparatu władzy. Po powrocie kardynała Stefana Wyszyńskiego jesienią 1956 r. na stolicę prymasowskie pozostał jego oddanym współpracownikiem, przede wszystkim angażując się w kształtowanie stosunków państwo-Kościół.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

AAW, S. Wyszyński, Pro memoria 1952

AAW, S. Wyszyński, Pro memoria 1957

AAW, S. Wyszyński, Pro memoria 1963

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/5, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 22 VI 1950 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/6, k. 75, Protokół KGEP, Warszawa 21–22 XI 1951 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/7, k. 46, Protokół KGEP, Warszawa, 18 IX 1952 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/7, k. 55, Protokół KGEP, Warszawa, 4 XII 1952 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, II 4/9, II 4/10, II 4/11.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 36–38, Pismo do Pana Prezesa Rady Ministrów PRL Bolesława Bieruta, Warszawa, 13 III 1953 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 66–67, Protokół KGEP, Warszawa, 27–28 IX 1953 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 71, Protokół KGEP, Warszawa, 9 XI 1953 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/8, k. 78, Protokół KGEP, Warszawa, 16 XII 1953 AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 2, Protokół KGEP, Warszawa, 9 II 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 6, Protokół KGEP, Warszawa, 9 III 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 9, Protokół KGEP, Kraków, 26 IV 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 11, Protokół KGEP, Jasna Góra, 14–15 VIII 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 12, Protokół KGEP, Jasna Góra, 14–15 VIII 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 13–16, Protokół KGEP, Warszawa, 4 X 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/9, k. 22–23, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XII 1954 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/13, k. 16–17, Protokół KGEP, Warszawa, 20 VIII 1958 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 16, Protokół KGEP, Warszawa, 17 I 1966 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 34, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/167, II 4/168, II 4/169, II 4/170, II 4/171.

- AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/167, k. 7–11, Protokół 38. KPEP, Warszawa, 28 IX 1953 r.
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/169, k. 3, Protokół 40. KPEP, Jasna Góra, 16 VIII 1954 r.
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/169, k. 6, Protokół 40. KPEP, Jasna Góra, 16 VIII 1954 r.
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/170, k. 3, Protokół 41. KPEP, Jasna Góra, 16 IX 1955 r.
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/171, k. 4–5, Protokół 42. KPEP, Jasna Góra, 27 VIII 1956 r.

2. Źródła drukowane

- Instrukcja duszpasterska Episkopatu o podnoszeniu wydajności pracy na roli*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 144.
Komunikat Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 136.
Komunikat Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych po zawarciu „Porozumienia” z PRL, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, Poznań–Warszawa 2006, 58.
List biskupów polskich o działalności Kościoła, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 149–153.
List pasterski Episkopatu Polski na Dzień Zaduszny, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 137–140.
Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974, Paris 1975.
Odezwa biskupów polskich do duchowieństwa na trzechsetlecie Królowej Polski, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 162–165.
Oświadczenie Episkopatu w sprawie światowego pokoju, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, 145–146.
Zakrzewski T.P., *Wspomnienia*, wydał i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016.

3. Literatura

- Białkowski M., *Biskup Michał Klepacz jako członek Episkopatu Polski, Część I: Wprowadzenie biograficzno-problemowe*, Łódzkie Studia Teologiczne 30 (2021) 3, 19–36.
Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński jako ordynariusz wiernych obrządku ormiańskiego. Szkic do dziejów religijnych diaspory Ormian polskich w latach 1957–1981*, Studia Gdańskie, t. XLV, 2019, 149–171.
Choromański Z., *Z dziejów i prac Konferencji Episkopatu Polski*, Ateneum Kapłańskie 1966, nr 16, 162–163.
Czaczkowska E.K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013.
Dąbrowski K., *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873–1965*, Łódź 2015.
Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003.
Dzieje prymasostwa polskiego, red. Ł. Krucki, Gniezno 2017.
Dziurok A., *Uwięzienie Prymasa Polski Stefana kardynała Wyszyńskiego – okoliczności i konsekwencje*, w: *Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński na ziemi pomorskiej i Kujawach*, red. M. Białkowski, W. Polak, Toruń 2014, 11–25.
Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. I: 1944–1955, Olsztyn 1999.
Graczyński K., *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993.
Kiełbasa A., *Salwatoriana na Ziemiach Zachodnich i Północnych 1945–1970*, Rzym 1970, 35.
Krukowski J., *Salwatoriana nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożenia Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, Studia Prymasowskie 5 (2011), 29–42.
Lagosz Kazimierz, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, 226–227.
Micewski A., *Współrzędzić czy nie klamać?*, Warszawa 1981.
Mikołajczuk K., *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014.
Mirek A., *Trudne lata. Wielkie dni. Zakony żeńskie w PRL*, Ząbki 2015.

- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.
- Ślązak E., *Uległy czy niezależny? Biskup Michał Klepacz w optyce aparatu bezpieczeństwa*, *Pamięć i Sprawiedliwość* 2020, nr 36(2), 530–548.
- Sukiennik E., *Stefan Wyszyński jako arcybiskup metropolita warszawski (1948–1981)*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, 208–209.
- Śmigiel K., *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018; *Uprawnienia wyjątkowe prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wybór dokumentów 1948–1979*, wybór i oprac. K. Śmigiel, P. Lewandowski, Pelplin 2020.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.
- Żurek J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009.

BISHOP MICHAŁ KLEPACZ AS A MEMBER OF THE EPISCOPATE OF POLAND

PART II. ACTIVITY AT THE PLENARY SESSION AND THE MAIN COMMITTEE OF THE EPISCOPAL CONFERENCE OF POLAND

Summary

This article focuses on activities of Bishop Michał Klepacz at the Plenary Session of the Episcopal Conference of Poland and the Main Committee of the Episcopal Conference of Poland. In 1953–1956, during imprisonment and internment of the Primate of Poland, Cardinal Stefan Wyszyński, the Łódź ordinary was a chairman of the Episcopal Conference of Poland. Circumstances of his election and his attitude towards problems of social and political life were marked by a direct interference of the Polish People's Republic (PRL) authorities.

The most important tasks executed by Bishop Michał Klepacz included: 1) specifying main directions and contents for pastoral teaching; 2) shaping relationships with the PRL authorities; 3) control and supervision over vicars capitular with powers of the residential bishop in Western and Northern Lands; and 4) general supervision over activities of religious congregations.

At the same time, Bishop Michał Klepacz held a position of a chairman of the Main Committee of the Episcopal Conference of Poland, of which he had been a member already since 1949. On the return of Cardinal Stefan Wyszyński to primatial sees in autumn of 1956, he remained his faithful co-worker, mainly involved in shaping relationships between the state and the Church.

Key words: Bishop Michał Klepacz, Cardinal Stefan Wyszyński, chairman of the Episcopal Conference of Poland, the Plenary Session of the Episcopal Conference of Poland, the Main Committee of the Episcopal Conference of Poland

Nota o Autorze

Doktor hab. **Michał BIAŁKOWSKI**, prof. UMK – historyk Kościoła, politolog, regionalista; profesor w Katedrze Bezpieczeństwa Społecznego i Kulturowego na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Prezes Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu i sekretarz Porozumienia Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce. Główne obszary badawcze: Kościół katolicki w XX w.; Episkopat Polski w XX w.; życie i działalność kardynała Stefana Wyszyńskiego; historia i recepcja Soboru Watykańskiego II; rola katolików świeckich w przeobrażeniach polityczno-społecznych w Europie i w Polsce w XX–XXI w.; opozycja w PRL i państwach bloku wschodniego, relacje między polityką i religią (w szczególności stosunki państwo – Kościół katolicki w Polsce po 1989 r.), dzieje Pomorza i Kujaw. Kontakt e-mail: bialkowski@umk.pl ORCID: 0000-0001-5215-1271